# HALK SAĞLIĞI VE KENT PLANLAMA

**4. Uluslararası 22. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi**

13-18 Aralık 2020

**Prof. Dr. Asuman Türkün**

asu.turkun@gmail.com

# KIRILGANLIK

- **Kırılganlık:** «fiziksel veya psikolojik olarak hasar almaya açık olma, risk ve tehlikelerden etkilenebilir durumda olma ve zarar görebilir durumda olma halini ifade etmektedir. Genel tanımı ile kırılganlık, toplumların, sistemlerin veya fiziksel maddelerin bir riske veya tehdide karşı hassasiyetini veya etkilenme düzeyini belirleyen faktörlerdir (UNISDR, 2009).
- **Kırılganlık alanında yapılan çalışmalar ilk olarak tıp alanında başlamış**; günümüzde sosyal kırılganlık, ekonomik kırılganlık, makro kırılganlık, kentsel kırılganlık gibi kavramlarla çeşitlenerek diğer disiplinlerde de araştırılan bir konu haline gelmiştir.

**COVID-19 SALGINI MÜCADELE SÜRECİNDE İSTANBUL KIRILGANLIK HARİTASI**

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediye İştiraki Kültür A.Ş. Yayını, 2020

# KIRILGANLIK

İstanbul Büyükşehir Belediye İştiraki Kültür A.Ş. Yayını, 2020

- Dünya nüfusunun yaklaşık %70'i kentlerde yaşamakta ve koronavirüsün kentlerdeki yayılma hızı kırsal bölgelere göre daha yüksek
- Kentler **yoğun yapılaşma mekânları** ve **insanlar arası etkileşim oranı** kentlerde daha yüksek: bu yayılma hızını artırıyor
- Kentliler arası sosyal ve ekonomik farklılıklar salgın hızında ve yayılmasında belirleyici: Özellikle, **kent yoksulluğu** ve **yüksek eşitsizliğin** olduğu kentsel bölgelerde yayılma hızı çok daha yüksek ve bu grupların yaşadığı bölgeler **daha kırılgan**.
- Salgının yayılmasını önleme ve kontrol altına almaya yönelik bütüncül ve sistematik müdahale politikalarının geliştirilmesi, riskli ve kırılgan bölgelerin tespiti ve mevcut kaynakları rasyonel ve optimum bir şekilde kullanmak için bölgesel **önceliklendirmeler**in yapılması gereklidir.

# Sanayi Kapitalizminin ve Sanayi Kentlerinin Gelişimi

"Şehirde yaşamanın ömrünüzü kısalttığı bir dönem vardı. Kentler birer ölüm tuzağıydı" (Sonia Shah: «Ateş» ve «Pandemi»- «Fever» and «Pandemic»)

**Sanayi Devrimi: İngiltere'de 1800'lerden sonra**

**Kıta Avrupa'sına ve Amerika'ya yayılması 1850'lerden sonra**

- Kentlerin **göç** alması ve ciddi nüfus artışları
- Kent merkezlerinin ve çevresinin kente göç etmiş **kent yoksullarına** terk edilmesi
- Kentin merkezi alanlarında çeşitli hizmetler, ticaret, imalat ve kötü koşullara sahip konutların bir arada bulunması: **sefalet mahalleleri**
- Lağımın sokaklardan aktığı, son derece düzensiz kentsel alanlar: Londra, Manchester, New York gibi şehirler büyüdükçe **tifo, kolera gibi salgınlar**

# İngiltere'de Sanayi Kentlerinde Ölüm oranları (1850'ler ikinci yarısı)

- Çok yüksek yoğunluk
- Çok kötü barınma koşulları
- İngiltere Leeds'de en kötü koşullar: 1851'de 536 odada 2429 kişi kalıyor (odada 5 kişi) ve sadece 1035 yatak (Knox ve McCarthy, 1994)
- Salgın hastalıklar ve çocuk ölüm oranları çok yüksek

| **Sınıf** | **Ortalama ölüm yaşı (çocuk ölümleri dahil)** | |
|---|---|---|
| | **Manchester** | **Kırsal İngiltere** |
| **Asiller ve profesyoneller** | 38 | 52 |
| **Tüccarlar** | 20 | 41 |
| **Teknisyenler ve işçiler** | 17 | 38 |

# Kentsel politikalar-1900'lar

- **Belediye hizmetleri**nin gelişmesi ve yeni yasalar: hijyenin sağlanması, dezenfeksiyon sistemlerinin, su ve kanalizasyon altyapısının inşa edilmesi
- Zaman içinde şehirlerde inşa edilen **binalarda ışık ve havalandırma** koşulları iyileşti; konutlarda yaşayan insanların sayısı azaldı: **kentsel standartlar/ yapı standartları**
- **Ulaşım olanakları** arttı: Tren, atla çekilen sistemler: omnibus, elektrikli tramvay, hızlı ulaşım sistemleri: metro, otomobil → **banliyöleşme ve kentsel yayılma**
- **Yeni kamu hizmetleri**: okullar, hastaneler, büyük parklar
- **Tıbbın ilerlemesi**, aşıların ve tedavi yöntemlerinin bulunması sonucunda salgın hastalıklardan ölümler büyük ölçüde azaldı → **Doğal nüfus artışı**

Nuran Yıldırım: İstanbul'un salgın tarihi ve tedbirler

# Refah Devleti: 1950-1970

- II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da yıkılan kentlerin yeniden inşası ve farklı toplumsal kesimler için yeterli sayıda konut üretimi: kamu mülkiyetinde "**sosyal konut üretimi**"
- **Barınma, sağlık ve eğitim** gibi temel ihtiyaçlar kamu tarafından karşılanmaktadır.
- Kentler **«ortak tüketim»** alanlarıdır (**müşterekler**-kamusal alanlar, yeşil alanlar, sokaklar, kentsel tarım alanları, ulaşım gibi)
- Toplumun büyük kesiminin ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak üzere kente müdahale etmek bir "**kamu**" meselesidir.
- Planlamanın en temel işlevi: «**kamu yararı**»

**Kentlerde işlevsel ayrışma: zaman ve enerji kaybı**

# Kentsel politikaların değişimi: 1980'ler sonrası neoliberal ekonomi ve neoliberal kent politikaları

- Fainstein (1982): kentsel politika "kentleşmeyi etkileyen her türlü devlet eylemi"
- Kentsel mekânın insanlar için yaşanabilir ve paylaşılabilir bir "toplumsal tüketim" ve "üretim" alanı olması ile kent mekanının bir "birikim" aracı olması arasında ciddi bir gerilim söz konusu
- Harvey (1989): **kullanım değeri ve değişim değeri**
- 1980 sonrasında mega projeler, kentleri kültürel ve turizm merkezleri olarak pazarlama, ya da küresel kentler olarak geliştirmek önemli
- Bu noktada devlet anlayışında bir değişim var; devlet pazarın düzenleyicisi olmaktan (sosyal demokrat refah devleti) kapitalist pazarı yönlendiren ve karlılığı artıran bir ajan/aktör olmaya doğru evrilmiştir: **neoliberal devlet**

Refah devletinin (welfare state)
kentlerde yaşam kalitesini artırmaya ve sosyal ve mekânsal eşitliği sağlamaya odaklanan kamusal yatırımlarının yerini özel girişimi destekleyen devlet (workfare state) alır.

- Kent "girişimcilik" ve "rekabetçilik" üzerinden tanımlanmakta
- Pek çok kamu hizmeti özelleştirilmekte
- Ekonomik büyüme mekânsal yeniden yapılanma üzerinden sağlanmakta
- Kentsel mekânın kendisi en önemli sermaye birikim aracına dönüşmüş durumda: kent toprağından elde edilecek rant en önemli hareket alanını oluşturmakta
- Gayrimenkul ve inşaat sektörlerinin önemi artmıştır.

# Gelişmiş ülkelerde neoliberal kentsel politikaların sonuçları

- Gelişmiş ülkelerde dar ve orta gelirlilerin yaşam alanı olan **sosyal konutların satılması ya da özelleştirilmesi**
- **Evsizliğin artışı**
- Kentlerin çeperlerinde **kent yoksullarının yoğunlaşması**
- Kent merkezlerinin **orta ve orta alt sınıflar** tarafından terk edilmesi: soylulaşma, turistikleşme
- **Kamusal alanlar**ın özelleşmesi
- 1990'lara gelindiğinde emlâk eksenli dönüşüm projelerinin etkilerine yönelik eleştiriler: işsizlik, yoksulluk, sosyal dışlanma, suç, **sosyo-mekânsal ayrışma ve artan sınıflar arası eşitsizlikler**
- Merkezi ve yerel yönetimler kentlerdeki dar gelirli kesimlerin yaşam alanlarına ve kentlerde ortaya çıkan sosyal problemlere eğilmeye başlamışlar: **karma-gelirli konut politikaları**

**Dünyada parklar, plazalar ve yürüyüş bölgeleri giderek özelleşiyor ve bu durum kamusal alanlar için bir tehdit oluşturuyor**

*Image: erase/Flickr/creative commons.*



# Barcelona: Bu turizm değil, bir işgal

Barcelona'da yeni otellere ruhsat verilmiyor, Majorca ve Ibiza'da ev ve oda kiralama sitesi Airbnb üzerinden kiralanan evlere yönelik denetimler arttırılıyor



# Türkiye'de Kentsel Hizmetler ve Konut Sunumu

- Dar gelirli kesimlerin barınma sorunu: 1950'lerden sonra artan göç hareketleri ile kentlerde büyük **enformel yerleşmeler/gecekondu alanları**
- **İmar afları**: çok yoğun, bina ve donatı standartlarına uymayan konut alanları
- **Orta sınıflar** için kooperatif konutlar, lojmanlar ve bahçeli evlerden apartmana dönüş: Bu konutlardan yararlananlar genellikle orta ve üst-orta gelir grubu
- Tüm kentlilerin kullanımına açık **kamusal alanların azalması veya özelleşmesi**
- **Sosyo-mekânsal ayrışma ve artan eşitsizlikler**
- Orman alanları ve su havzalarının yerleşime açılması
- Aşırı betonlaşmanın getirdiği ekolojik sorunlar
- Karayollarına dayalı ulaşım modelleri
- Ranta dayalı **kentsel dönüşüm uygulamaları**

**kentlerin geleceğine yönelik önemli tehditler ve kırılganlık unsurlarıdır.**

# Sao Paulo-lüks rezidanslar ve gecekondular ne kadar süre yanyana kalabilirler?



# Peru: Gecekondular ve kıyı alanlarında büyük kentsel projeler






# Bugünkü kentsel dönüşüm uygulamalarında ciddi başarısızlıklar

- Kentsel sorunların fiziksel boyutlarına yönelik uygulamalar
- Sosyal, ekonomik ve çevresel koşullar için sürdürülebilir çözümler üretilmesinde sorunlar
- Yaşam kalitesinin artırılmasında ciddi başarısızlık: Kalitesiz yaşam çevreleri ve yaşam alışkanlıklarına uymayan fiziksel dönüşüm
- Geleneksel düzenlerde sokak, bahçe ya da ev önleri buluşma ve sosyalleşme alanlarıdır: sosyal ilişkilerin kaybı
- Mahalle sakinlerinin tahliyesi ya da yerinden edilmesi
- Kiracıların tamamen göz ardı edilmesi
- Yoksullaşma: Gelire oranla yüksek ödemeler, aidatlar
- Mülksüzleşme: Banka borçlarını ödeyememe

# **Bezirganbahçe'de yaşam alanları:** işlevsiz kamusal mekanlar ve açık alanlar




14.08.2009

**Fotoğraf 8:** Sitedeki yeşil alanların kullanımı





Fotoğraf 5: Site içerisinden bir fotoğraf

# Tozkoparan




Tozkoparan'da Değişim Başlıyor...
Tozkoparanlılar'a müjde... Hayatınıza değer katacak yeni bir yaşam merkezi doğuyor.
İstanbul'un kalbinde mükemmel bir yaşam projesi...
Öncelik sizin
Öncelik Tozkoparan sakinlerinin
Eski mahallenizde eski
komşularınızla yeni bir yaşam...
Yerinde dönüşüm
Önce yenisi yapılacak
Sonra eskisi yıkılacak
Kiraya çıkmadan yeni konutunuza
yerleşeceksiniz.
Nitelikli konutlar
Otopark
Daha geniş ve düzenli yeşil alan
Asansörlü binalar
Site tarzının getirdiği düzen ve güvenlik
ŞEHİRLİ BİR TOZKOPARAN İÇİN
DÖNÜŞÜMÜ BEKLEYİN...

# Etiler: Eski siteler dönüşüyor
(6306 Afet Yasası)

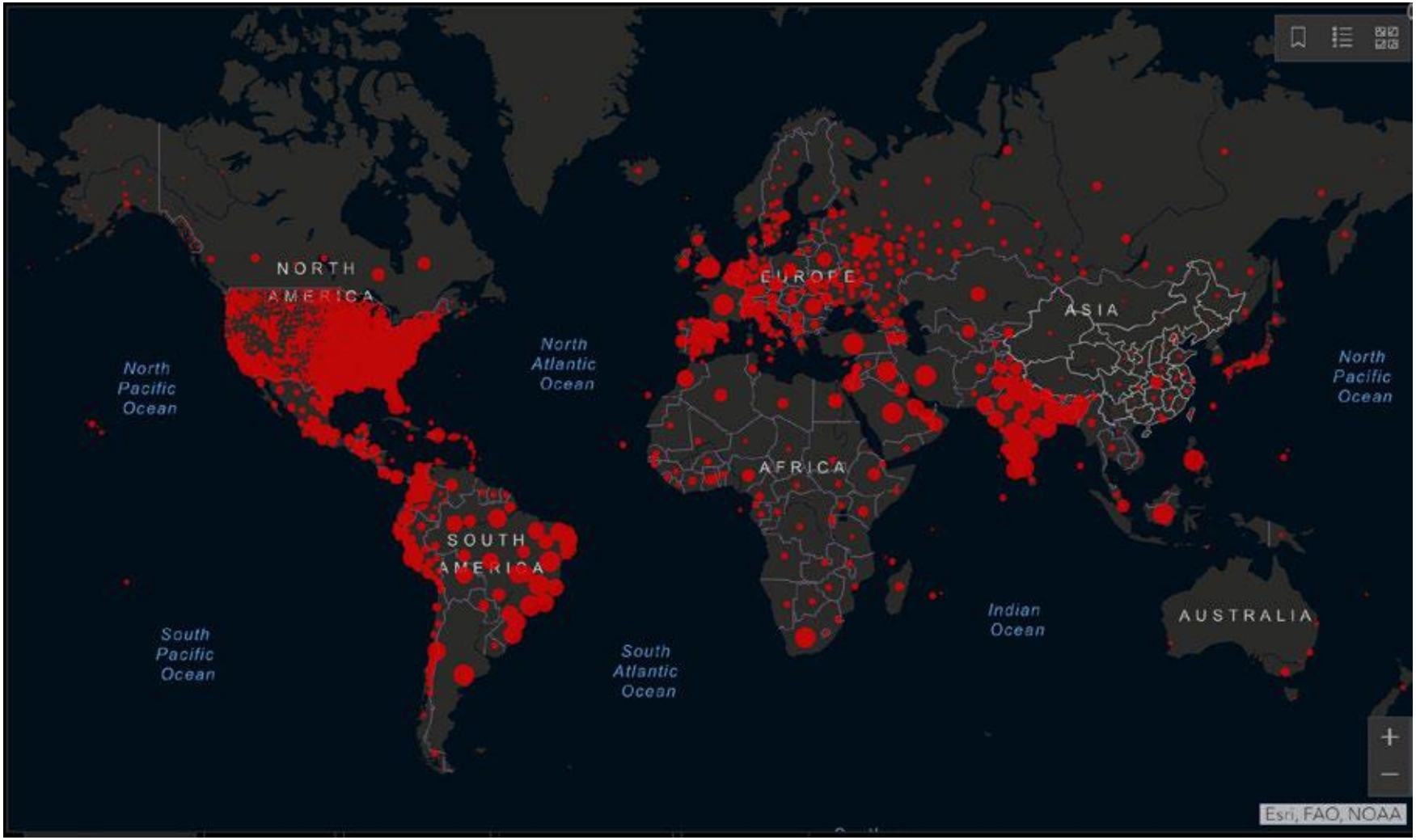





# Dünya'da COVID-19'un dağılımı

John Hopkins University

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediye İştiraki Kültür A.Ş. Yayını, 2020



# 2050 yılında dünya nüfusunun yüzde 68'inin şehirlerde yaşayacağı öngörülüyor: kentlerin büyük salgınlara uygun bir şekilde tasarlanmasının aciliyeti ortaya çıkıyor

- Virüs karşısında her şehir aynı zaafları taşımıyor. Kopenhag gibi yeşil alanlarla dolu, bisikletle seyahatin teşvik edildiği şehirler sağlıklı yaşam örnekleri
- Fakat Kenya'da Nairobi ya da Bangladeş'te Dakka gibi ekonomik olarak az gelişmiş kentlerinin gecekondu semtlerine durum farklı
- Kamu sağlığı uzmanı ve Harvard Tasarım Fakültesi öğretim üyesi olan Elvis Garcia: "Bundan 10 yıl sonra dünya nüfusunun tahminen yüzde 20'si temiz su, sağlık ve hijyen-temizlik altyapılarına erişimin sınırlı olduğu kent ortamlarında yaşıyor olacak"
- Buralar salgının baş gösterme ve yayılma ihtimali en yüksek yerler
- Temel hijyen ve temizlik koşullarının geliştirilmesi daha sağlıklı şehirler için atılacak ilk adım
- Elvis Garcia:  "Bu doğru dürüst temiz su, sıhhi tesisat ve kaliteli konut demek"

Dhaka gibi plansız büyüyen kentler, pandemilere karşı daha savunmasız

«Eviniz yoksa ‘evde kal’ çağrısını dikkate alamazsınız. Güvenli barınma ve temel hizmetlere erişim yoksa sokağa çıkma yasağının anlamı yoktur.»



# İstanbul Planlama Ajansı: Projenin amacı

İstanbul Büyükşehir Belediye İştiraki Kültür A.Ş. Yayını, 2020

- Riskli ve kırılgan bölgeleri tespit etmek,
- İstanbul'un riskli ve kırılgan bölgelerini gösteren CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) tabanlı harita sistemi oluşturmak,
- Haritalandırmalar kapsamında İstanbul il sınırları içerisinde acil müdahale edilmesi gereken bölgeleri tespit etmek,
- COVID-19 salgını ile mücadele sürecinde, haritalama sonucu ortaya çıkan kırılgan bölgelere direnç kazandırabilecek kurum ve kuruluşları tespit etmek,
- Mevcut kaynakları rasyonel ve optimum bir şekilde kullanmak için karar alıcı kent paydaşlarına acil müdahale bölgeleri konusunda önceliklendirmeler yapmak ve müdahale politikalarına katkı sunmak,
- Proje faaliyetlerinin, kullanılan veriler ve endekslerin, etkili kurumların ve üretilen önerilerin raporlaştırılmak ve paylaşmak.

# Kırılganlık ve Dayanıklılık

İstanbul Büyükşehir Belediye İştiraki Kültür A.Ş. Yayını, 2020

- «Bazı ülkeler veya bölgeler koronavirüs salgınına karşı daha dirençli davranışlar geliştirirken, bazıları ise salgın karşısında ağır hasarlar almıştır.»
- «Burada söz konusu farklılık bölgelerin, ülkelerin, illerin ve hatta yerleşim yerlerinin coğrafi, topolojik, kültürel ve politik yapılarının birbirlerinden farklı olması, her bir alanın kendine özgü riskleri ve potansiyelleri olmasından kaynaklanmaktadır.»
- «Her bir alanda farklılaşan bu risklerin belirlenmesi ve nedenlerinin kırılganlık kapsamında ortaya konması, bu riskleri azaltmak ve o alana direnç kazandırmak için gerekli olan eylemlerin ilk aşamasıdır.»

# Farklı kırılganlık kategorileri

- Mekânsal yayılma riskine bağlı kırılganlık
- Sosyo-ekonomik kırılganlık
- Kentsel yoğunluğa bağlı kırılganlık
- Ulaşıma bağlı kırılganlık

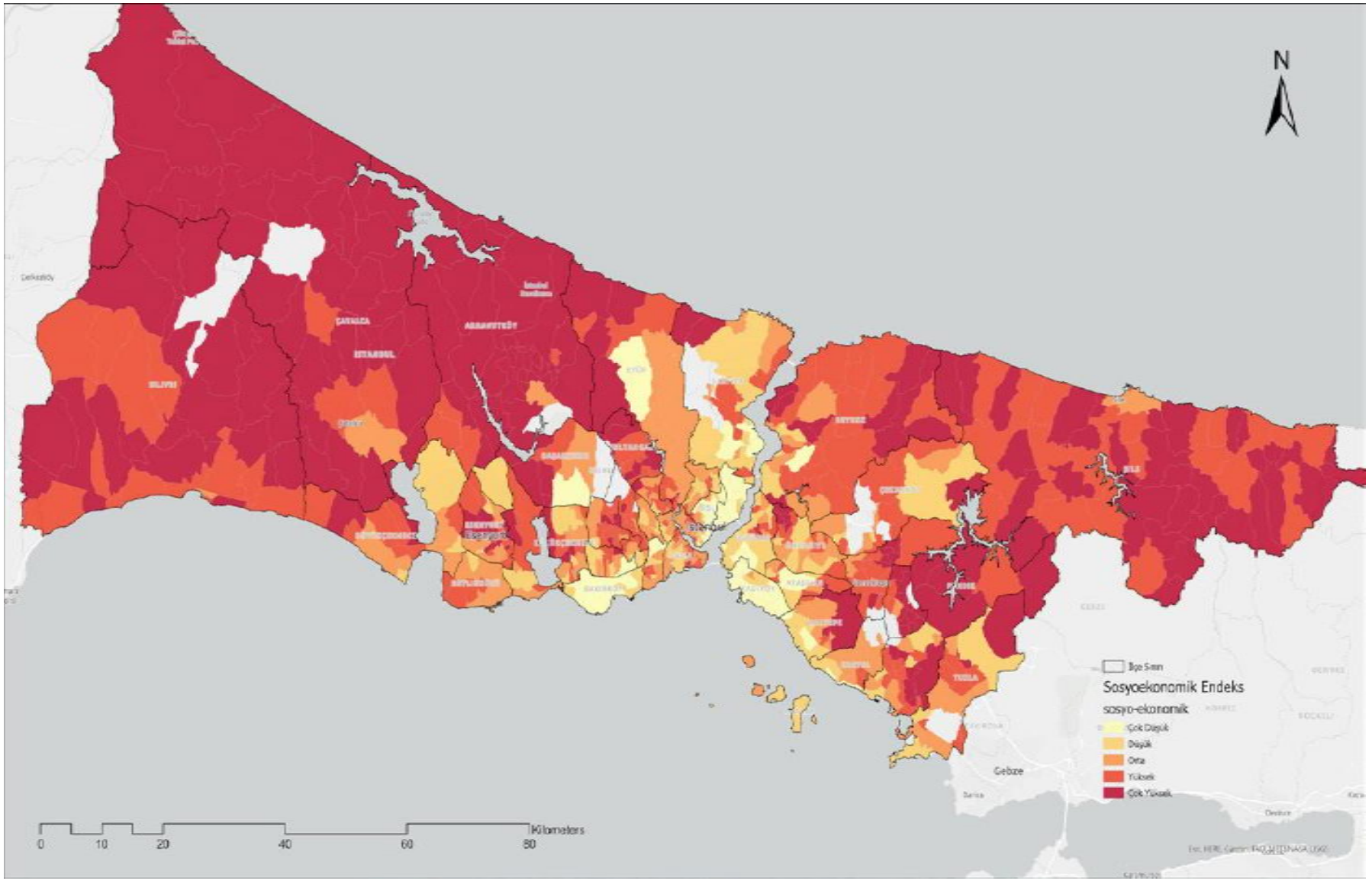
# Sosyo-ekonomik kırılganlığın belirlenmesinde kullanılan göstergeler

- Yaş Bağımlılığı Oranı,
- Çalışan Nüfusun Bağımlı Nüfusa Oranı,
- Üniversite Mezun Oranı,
- Hanehalkı Büyüklüğü,
- Sosyal Yardıma Başvuran Hane Sayısı,
- Banka Şube Sayısı,
- Banka Sayısı,
- Kiralık Konut Fiyat Düzeyi,
- Gelir Düzeyi

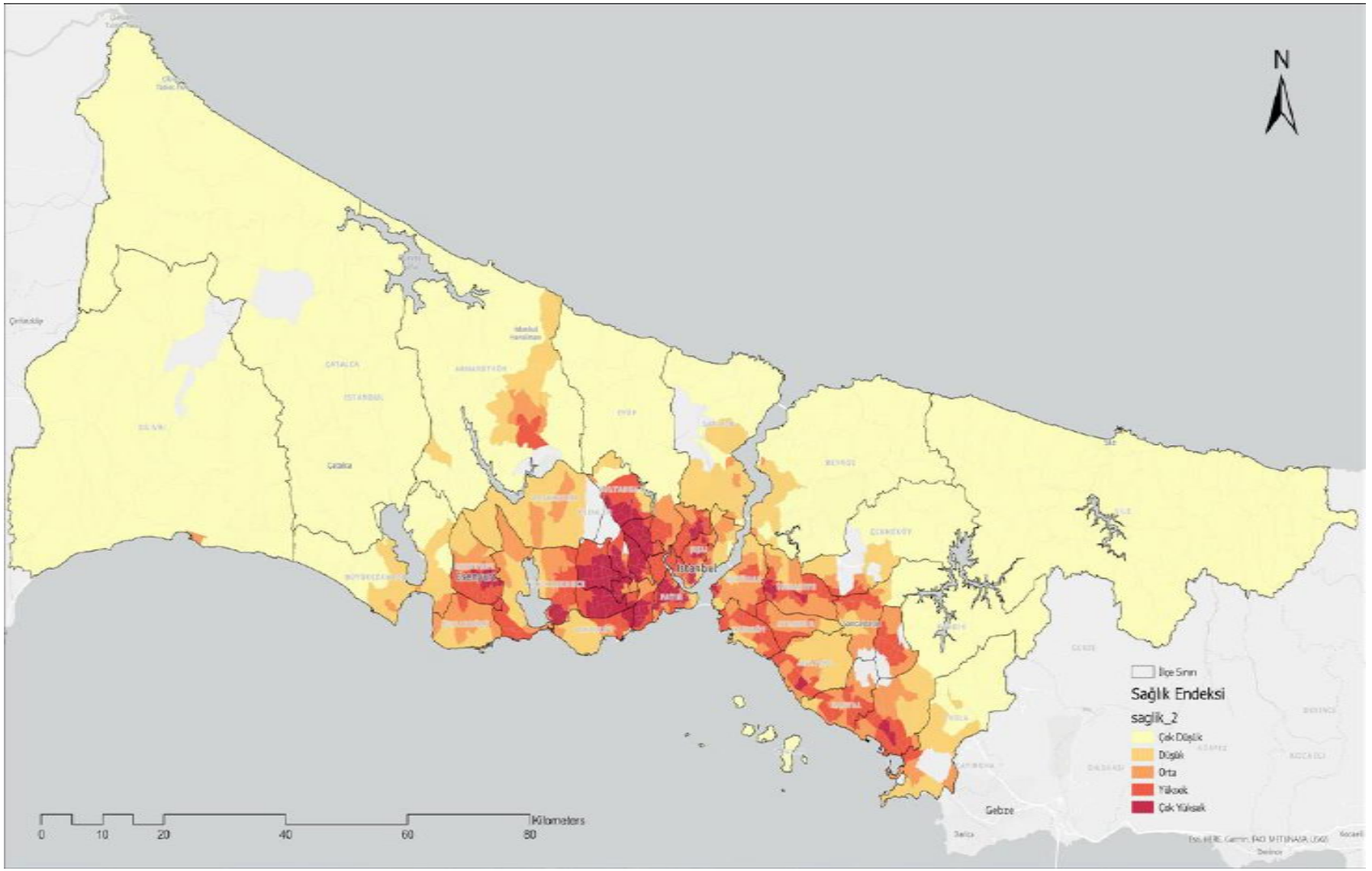
# Sosyo-ekonomik kırılganlık

- Sosyo-ekonomik kırılganlık endeksinin sonuçlarına bakıldığında İstanbul'un çeperlerinde yer alan, bir kısmının kırsal nitelikli mahalleler olarak tanımlandığı bölgelerin, kent merkezindeki mahallelere göre kırılganlığının yüksek olduğu görülmektedir.
- Avrupa Yakası'nda Çatalca, Silivri, Arnavutköy ve Anadolu Yakası'nda ise Beykoz, Pendik, Şile ilçelerinde bulunan mahallelerde sosyo-ekonomik kırılganlık yüksektir.
- Kadıköy, Ataşehir, Beşiktaş, Bakırköy ve Şişli ilçelerinde yer alan mahallerde ise sosyo-ekonomik kırılganlık değerlerinin düşük olduğu görülmektedir.

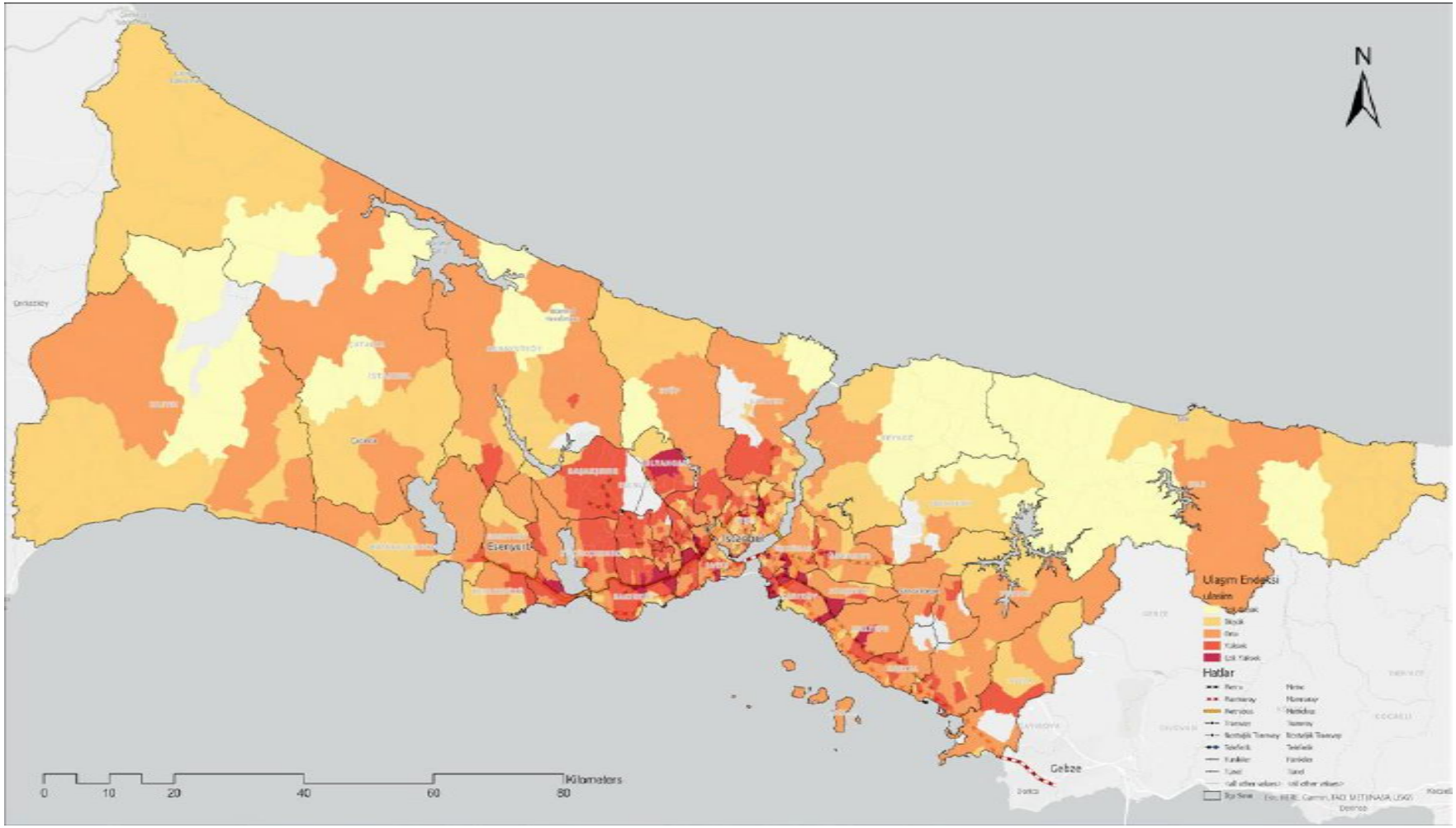
# Sosyo-ekonomik kırılganlık haritası



# Mekânsal yayılma riskine bağlı kırılganlık haritası



# Ulaşıma bağlı kırılganlık haritası

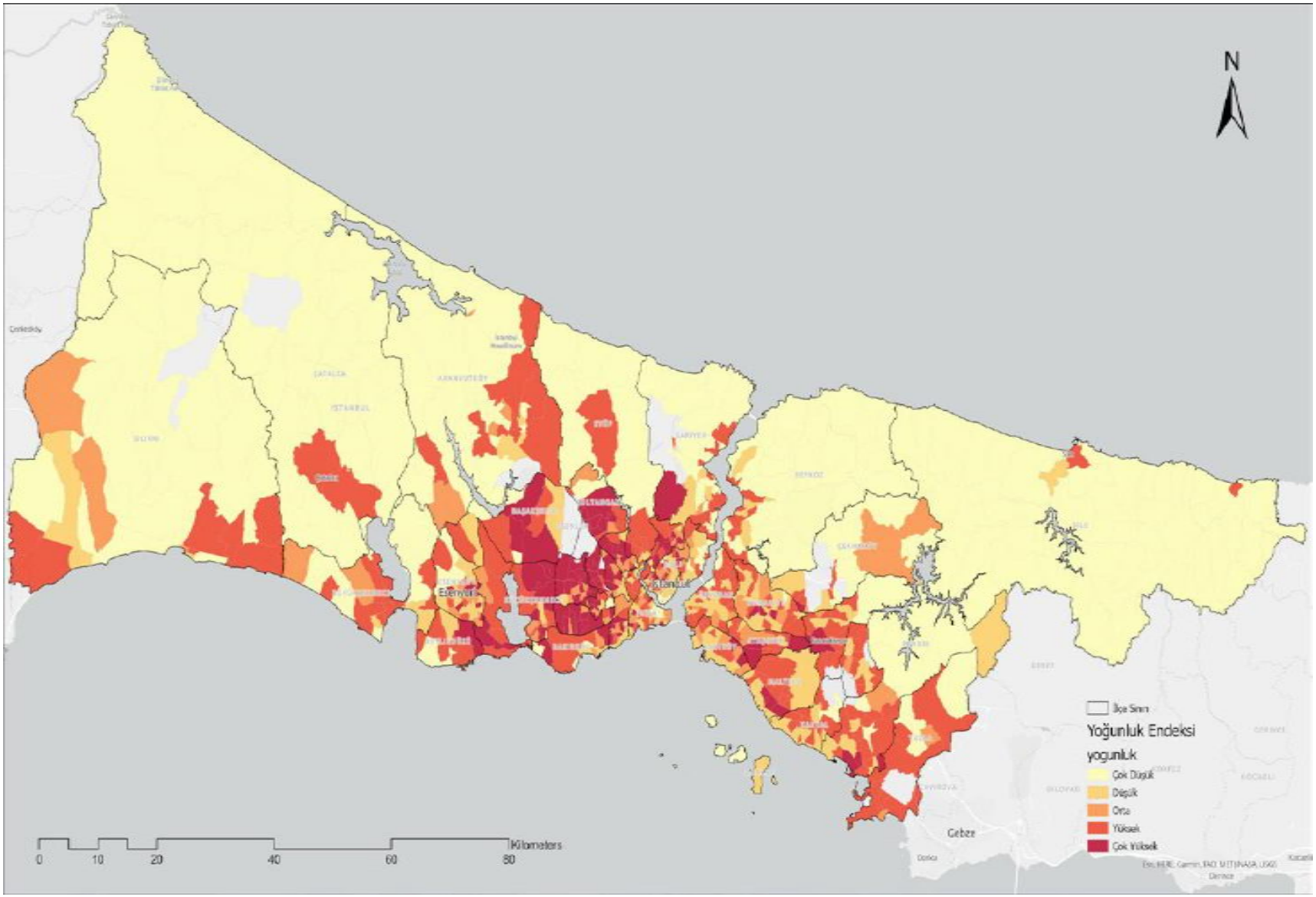


# İstanbul’da yoğunluk farklılaşması

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediye İştiraki Kültür A.Ş. Yayını, 2020



# Kentsel yoğunluğa bağlı kırılganlık haritası



# Değerlendirme

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediye İştiraki Kültür A.Ş. Yayını, 2020

- Kırılganlık haritalarının sonuçlarında, her bir başlığa göre kırılgan olan mahallelerin dağılımları değişiklik gösteriyor.
- Mekânsal yayılma riskine bağlı kırılganlık ve kentsel yoğunluğa bağlı kırılganlık ağırlıklı olarak nüfusun ve yapılaşmanın yoğun olduğu mahallelerde yüksek: bu mahalleler aynı zamanda İstanbul'un merkezinde, alt merkezlerinde ve merkezi iş alanlarında yer alan mahalleler
- Sosyo-ekonomik kırılganlık bazı merkez mahallelerde de yüksek olmasına rağmen çoğunlukla İstanbul'un çeperinde yer alan mahallelerde ve kırsal nitelik gösteren mahallelerde yüksek
- Ulaşıma bağlı kırılganlık haritasının sonuçlarında, kentin ana ulaşım akslarında yer alan mahallelerin kırılganlık değerleri yüksek
- Her bir kırılganlık türünün ilçelere göre yüzdesel dağılımı bir arada incelendiğinde ise, Bağcılar, Esenler, Esenyurt, Eyüpsultan, Gaziosmanpaşa, Sultanbeyli ve Sultangazi ilçelerinin diğer ilçelere oranla daha kırılgan olduğu görülmektedir.
- Bu ilçelerin yanı sıra Arnavutköy, Çatalca ve Şile'de kırılganlık oranlarının hem yüksek hem de düşük çıkmasının nedeni bu ilçelerdeki sosyo-ekonomik kırılganlığın yüksek ancak diğer kırılganlık türlerinin düşük olmasıdır.

# Pandemi ile Öne Çıkan Yeni Yaklaşımlar

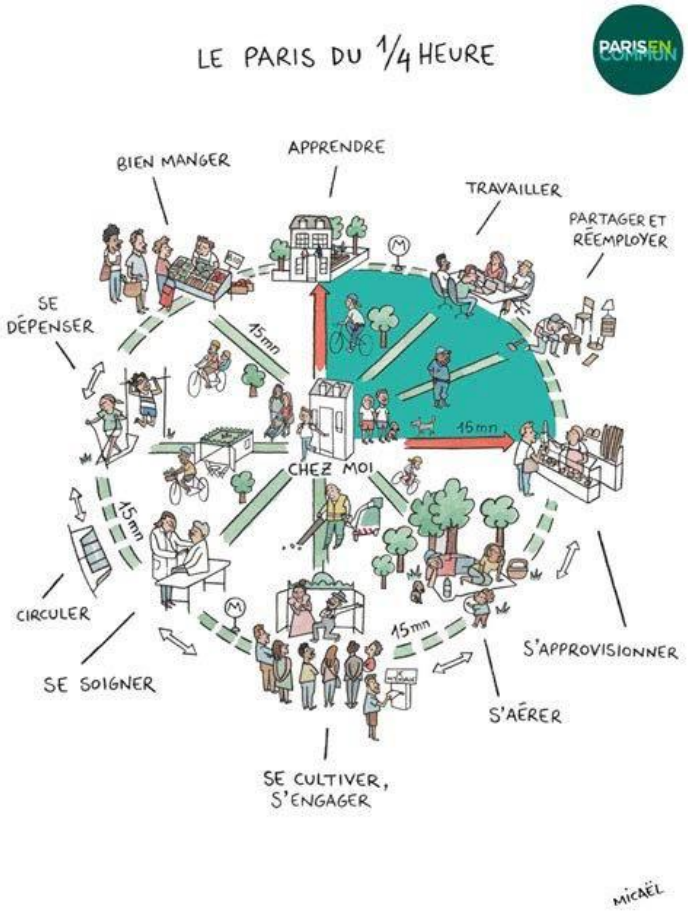
- Esneklik ve dayanıklılık (resilience)
- Adaptasyon
- Hibrid Kullanımlar
- Yeniden İşlevlendirme (repurposing)
- Esenlik (well-being)
- Evden/uzaktan çalışma kalıcı olacak – hibrid çalışma modelleri
- 15 dk Şehirleri
- Kent Tarımı (Urban Farming)
- Teknoloji
- E-ticaret ve lojistiğin artan önemi
- Ulaşımdan mobiliteye geçiş (Servis olarak mobilite)
- Kamusal alanlar ve yeşil alanların yeniden organizasyonu
- Sokak ve kaldırımlar

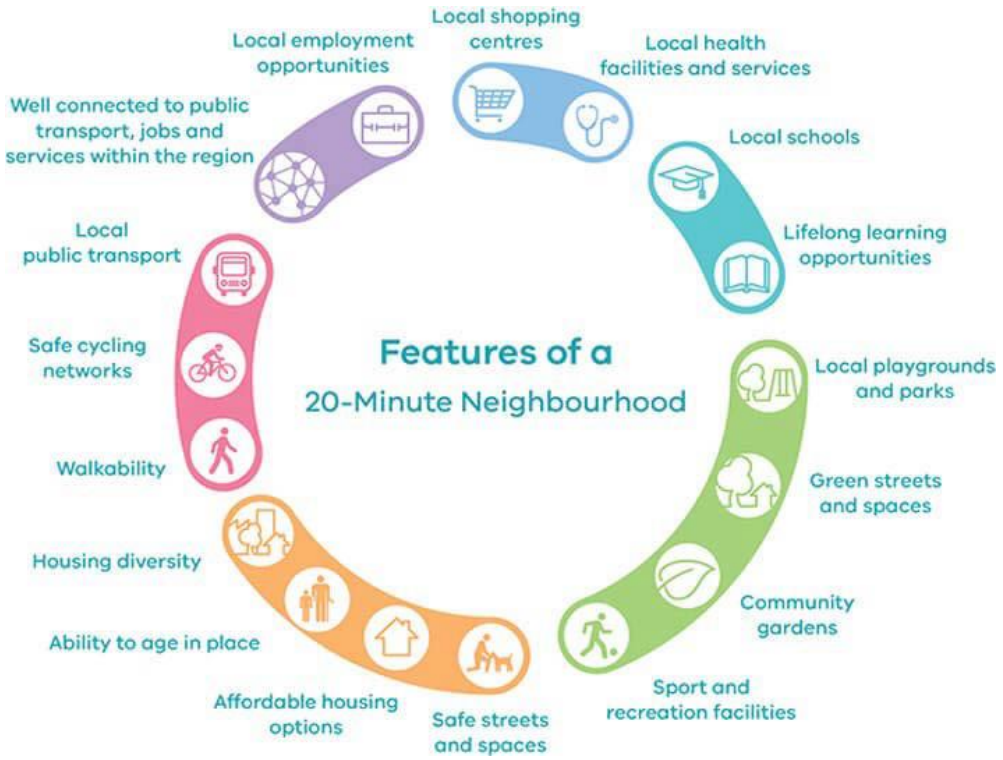
# Hibrid Kullanımlar



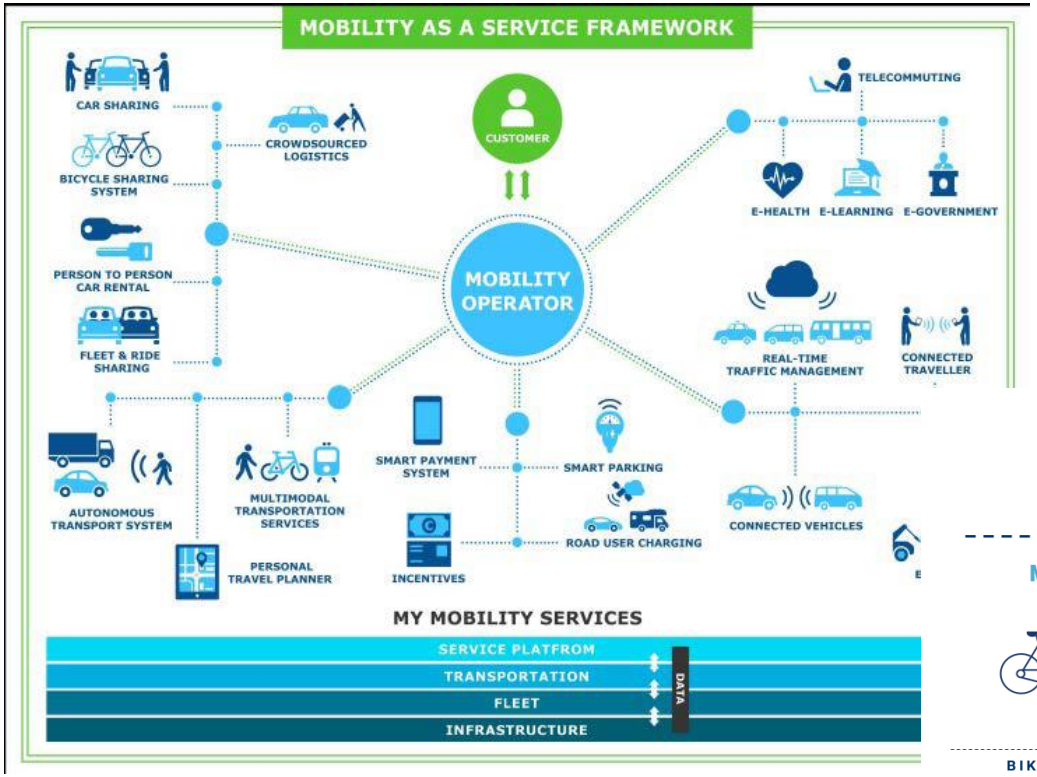


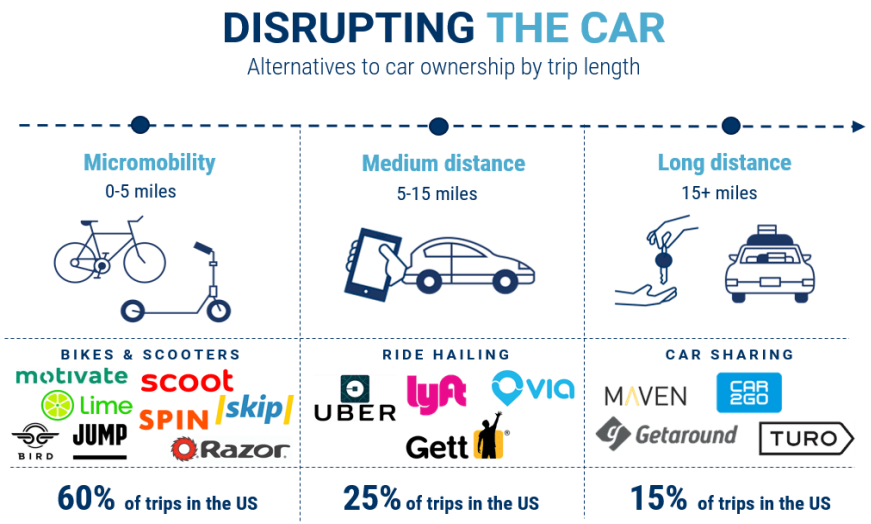

# 15 dakika şehirler- «mahalle» yeniden gündemde



# Ulaşımdan Mobiliteye (Servis olarak mobilite)



# Salgın sırasında kent sakinlerinin zihin ve beden sağlığı açısından erişilebilir geniş yeşil alanların önemi anlaşıldı

Salgın karşısında alınan önlemler ve kamusal alanların kullanımı konusunda yapılan ilk değişiklikler salgına dayanıklı kentleri konusunda ipuçları veriyor.

Dünya çapında bir çok kentte insanlara daha geniş alan verebilmek amacıyla bazı sokaklar trafiğe kapatılıyor.

California'da Oakland'da kentin yaklaşık 100 kilometrelik caddesi sadece yaya ve bisiklet trafiğine tahsis edilip motorlu araçlara kapatıldı.



# Yürünebilir kentler

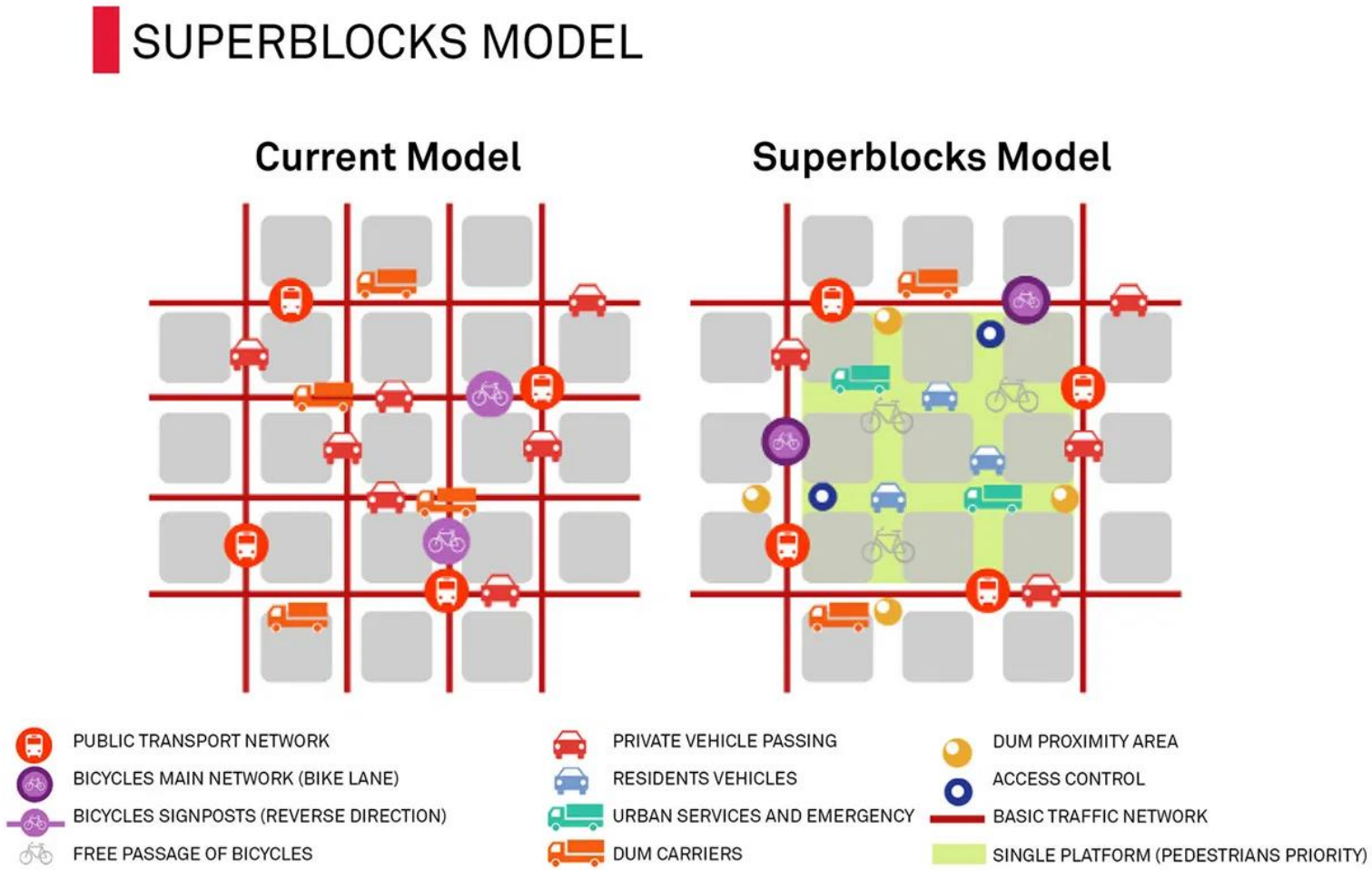


Büyükşehirlerde metro, otobüs gibi şehir içi geleneksel ulaşım araçları yerini bisiklet ve scooter gibi alternatiflerine bırakacak



Londra'da 2 metrelik sosyal mesafe uygulamalarının devam etmesiyle metrolardaki yolcu kapasitesinin %15, otobüsteki yolcu kapasitesinin de %12 azalması bekleniyor. Eğer büyük şehirlerde bisikletlere, motosikletlere veya şehir içi ulaşım için başka araçlara yönelim olursa, bu durum, yolların kullanım şeklinde radikal değişikliklere gitmeyi gerektirecek.

# Barcelona- super blok modeli: daha az araba, daha çok bisiklet, daha konforlu kamusal alanlar



# Kent Tarımı (Urban Farming)








# Konut

**Pandemi Sonrası:**

- Evden çalışma konut sektörünü yeniden merkeze koydu
- Yapılan anketlerde yeni ev seçiminde evde ofis veya çalışma alanı ve kişiye özel alan (privacy)

en çok aranan 2 özellik olarak ortaya çıkıyor

- Kent çeperleri yeniden öne çıktı:

daha geniş ve açık alan arayışı

**Alternatif Konut Modelleri**

Yap-Kirala (Built-to-Rent):

- Konuta erişim güçlüğü kiralık konut piyasasının gelişmesinde rol oynuyor
- Bu durum kira getirisi için yatırım yapan kurumsal yatırımcıları Yap-Sat yerine Yap-Kirala modeli ile geliştirilen ve profesyonel yönetim şirketleri tarafından kiralama, yönetim ve bakım hizmetleri verilen gayrimenkullere çekiyor
- co-housing (paylaşılan konutlar ve ortak mekanlar)

# Yeni Ofis ve Konaklama Modelleri

**Ofis**

**Pandemi Sonrası:**

- Evden/uzaktan çalışma kalıcı olma yolunda
- Avrupa ve İngiltere'de birçok şirket henüz tam kapasite ofislere dönmüş değil
- Dönenler için yeni ve geniş sosyal mesafe ve sağlık kuralları içeren yeni ofis koşulları devrede
- MİA alanlarına ve yüksek katlı plazalara ilgi düştü – MİA'dan mahalle ofislerine
- Kentsel/Banliyo Ofisler (Urban vs Suburban)
- Uydu & Buluşma Ofisleri (Hub&Satellite)

**Konaklama**

**Pandemi Sonrası:**

- Seyahat kısıtlamaları nedeni ile deniz aşırı turizmin azalması
- İş ve kongre konaklamalarının durması
- Yakın mesafe ve butik konaklamaya yönelim
- Retreat Otellerine ilgi (Well-being ve sağlık)
- Ekonomik sıkıntılar ile kapanan tesisler